

Pohledy na národ a nacionalismus jako součást evropské vzdělanosti

Autor: Zuzana Kubišová

Abstract

Perception of the Nation and Nationalism as a part of European Education. – This paper deals with brief presentation of the basic paradigms of research Nations and Nationalism, as they were formed during the second half of the twentieth century.

Keywords: paradigm, nation, nationalism, society, education, Europe, culture, identity, modernism, perennialism, primordialism, ethnosymbolism

Klíčová slova: paradigma, národ, nacionalismus, společnost, vzdělanost, Evropa, kultura, identita, modernismus, perenialismus, primordialismus, etnosymbolismus

Ve svém textu se budu věnovat stručnému představení základních paradigmat výzkumu národů a nacionalismu,¹ jak se zformovala v průběhu druhé poloviny dvacátého století.² Před představením hlavních současných paradigmat bych chtěla zdůraznit dva momenty. Jednak skutečnost, že úvahy nad nacionalismem a nad národy, a zkoumání těchto jevů se rozhodně neomezují na druhou polovinu dvacátého století, nicméně v této době se zformovaly hlavní současná paradigmata výzkumu, což je důvod, proč se ve svém příspěvku omezím na toto období.

Druhou skutečností, kterou bych chtěla zdůraznit, je fakt, že ač se ve svém příspěvku budu věnovat primárně (byť nikoli výhradně) evropským autorkám a autorům, tak zkoumání problematik národů, nacionalismu a národních a etnických identit rozhodně není výhradně evropskou záležitostí, neboť celá řada podstatných vhladů do problematiky pochází od mimoevropských badatelů a badatelek (mezi jinými Edward Shils,³ Clifford Geertz,⁴ Benedict Anderson,⁵ Ashis Nandy,⁶ Liah Greenfeld⁷). Vědomí si těchto mimoevropských pohledů a jejich reflexivní zpracování by měly být součástí současné evropské vzdělanosti, která bere vážně i jiné než své vlastní pohledy na (sociální) realitu a která si je vědoma dekoloniálního obratu⁸ v sociálních vědách.

¹ K členění přístupů zabývajících se národy a nacionalismem viz např.: Smith 1998; Smith 2001: *Chapter 3: Paradigms, Chapter 4: Theories*; Smith 2009: *Chapter 1: Perennialism and modernism*; Özkirimli 2000; Hroch 1986: kapitola *Metodologické otázky studia procesu utváření novodobých národů v Evropě*; Hroch 2009: kapitola první.

² Části této kapitoly jsou převzaty z textu *Národní identita: trvání a změna* (In Šubrt 2013).

³ Např.: Shils 1957; 1960; 1995.

⁴ Např.: Geertz 2000.

⁵ Např.: Anderson 1998; 2008.

⁶ Např.: Nandy 1994; 1995.

⁷ Např.: Greenfeld 1992; 2001; 2006.

⁸ Podrobněji viz např.: Maldonado-Torres 2008.

Současná základní paradigmatata výzkumu národů a nacionalismu lze rozdělit podle odpovědi na dvě základní otázky: „Co je to národ?“ a „Kdy národ vzniká?“. Z hlediska odpovědi na otázku, co je to národ, je možné exitující teorie umístit na pomyslné ideálně-typické škále, kde jsou na jednom pólu teorie, které vymezují národ pouze za pomoci objektivních faktorů, jakými jsou například jazyk, náboženství, zvyky, území, instituce apod., a na druhém pólu se vyskytují takové teorie, které národ vymezují pouze pomocí subjektivních faktorů, jako jsou pocity, vnímání, postoje apod.⁹ Většina autorů a autorek ve svém vymezení národa určitým způsobem kombinuje objektivní a subjektivní faktory, přičemž ovšem jednotlivé přístupy mají blíže k jednomu, nebo druhému z uvedených pólů.

K otázce, „Kdy národ vzniká?“, lze přistoupit jednak z konkrétní historické perspektivy, v tom případě nás zajímá, do jaké doby lze datovat počátky existence konkrétního národa.¹⁰ Druhou možností je obecnější sociologické či socio-historické hledisko, kdy nás zajímá, jaké jevy a procesy vedou ke vzniku národa jakožto sociální kategorie.¹¹ Podle odpovědi na sociologicky položenou otázku, kdy vzniká národ, můžeme rozlišovat základní paradigmatata v oblasti studia národů a nacionalismu, a to paradigma modernistické, perenialistické, primordialistické a etnosymbolické. Zároveň je třeba hned zpočátku říci, že všichni badatelé a badatelky napříč všemi uvedenými paradigmaty a přístupy uznávají klíčový význam modernity pro podobu současných národních společenství. Liší se ovšem v tom, zda tvrdí, že národ vzniká teprve s modernitou, či zda zastávají tezi, že v důsledku přechodu od tradiční k moderní společnosti procházejí již dříve existující národní (či protonárodní) společenství více či méně hlubokou transformací.

Modernismus

V rámci studia národů a nacionalismu je v současné době jednoznačně nejvlivnějším paradigmatem modernismus. Přestože existují různé varianty modernistického přístupu k národu,¹² tak všechny autorky a autoři hlásící se k tomuto paradigmatu se shodnou, že národ není žádnou věčnou kategorií organizace lidské existence, ale že je v zásadě nezamýšleným důsledkem modernizačních procesů a plní funkce, které jsou nutné pro fungování moderní společnosti. Zároveň modernisté vycházejí z obecnějších teorií formování moderní společnosti, které k Evropě, a zvláště k západní Evropě, přistupují jako k jádru modernizačních procesů a jako k oblasti, kde poprvé proběhl přechod od tradiční k moderní

⁹ K tomuto dělení přístupů k národu viz např.: Smith 2001 (s. 9–12) nebo také Ichijo & Uzelac 2005.

¹⁰ Pro historické analýzy viz např.: Hroch 1986; 1996; 1999; Pomian 2001; Řezník 2003; Schulze 2003. Nebo také velká část příspěvků v *Nationalism and Ethnosymbolism: History, Culture and Ethnicity in the Formation of Nations* (Leoussi & Grosby 2007).

¹¹ K této strukturaci otázky „Kdy je národ“ viz Atsuko Ichijo a Gordana Uzelac v *Introduction* (Ichijo & Uzelac 2005: 1–6) a Anthony D. Smith v *The genealogy of nations: An ethno-symbolic approach* (2005: 100).

¹² Ernest Gellner například zdůrazňuje důležitost industrializace a požadavku na jistou úroveň kulturní homogeneity, kterou s sebou přináší moderní průmyslová společnost. (Srov. Gellner 1993; 2002) Tom Nair a Michael Hechter naproti tomu zdůrazňují, jak ke vzniku národů přispěla logika fungování kapitalistického systému. (Srov. Hechter 1975; 2000; Nair 1977; 2003) Eric Hobsbawm a Benedict Anderson rovněž spojují vznik národů s logikou fungování kapitalistického systému, ale speciální důraz kladou na dynamiku procesů v oblasti kultury. (Srov. Anderson 2008; Anderson 1998; Hobsbawm & Ranger 1983; Hobsbawm 2000; 2003) Autoři jako John Breuilly, Michael Mann, Charles Tilly zase zdůrazňují klíčovou roli státu při utváření a formování moderních národů. (Srov. Breuilly 1993; 1996; 2003; 2005; Mann 1986; 1993; 1995; Tilly 1975) Elie Kedourie pak analyzuje při vzniku národů klíčovou roli nacionalismu jakožto specificky moderní formy mesianistického hnutí, které je syceno specificky moderními ideály autonomie, autenticity a univerzálního rozumu. (Srov. Kedourie 1960; 1971; 2003)

společnosti. V důsledku tohoto pojetí modernizace pak modernisté národ pojmají jako evropský „vynález“.¹³

Vnímají jej jako typ společenství, které vzniká v Evropě a které se jako vzor rozšiřuje do ostatních částí světa. Toto šíření probíhá jednak spolu s tím, jak se v rámci koloniálních a obchodních vztahů Evropy a ostatního světa šíří i evropská kultura, a jednak je důsledkem skutečnosti, že modernizace probíhá i v mimoevropských částech světa. Národ je pro modernisty vždy politickým společenstvím, které je vnitřně rozdělené a stratifikované (ať už si to jeho členové připouštějí či nikoliv), přičemž se jedná o *sociální konstrukt*, který může existovat jen do té míry, do níž jsou členové daného národa sami přesvědčeni o jeho existenci. Všichni modernisté, byť s různým důrazem, rovněž poukazují na historickou roli, kterou v utváření národů sehrály elity.

Jedním z nevlivnějších modernistických výkladů formování nacionalismu a národů je pojetí Ernesta Gellnera. Ten spojuje vznik nacionalismu se vznikem moderní společnosti, přičemž nacionalismus pojmá jako „politický princip, který tvrdí, že politická a národní jednotka musí být shodné“. (Gellner 1993: 13) Tento princip se podle Gellnera mohl objevit až v souvislosti s funkčními požadavky moderní společnosti, která požaduje od svých členů gramotnost a tím i začlenění do *vysoké* neboli *pěstěné zahradní kultury*. V tradiční společnosti však tento funkční požadavek neexistoval, proto se v těchto společnostech ani nemohl rozvinout princip nacionalismu. V podmínkách tradičních agrárních společností totiž naprostá většina obyvatelstva žila v malých místních společenstvích zemědělských výrobců, přičemž prostorová i sociální mobilita těchto lidí byla minimální.

Jednotlivé kultury těchto společenství byly typem kultury označovaným jako *divoká nešlechtěná kultura*. Pro *divoké nešlechtěné kultury* je typické, že nemají oporu v písmu a že zde dominantním způsobem komunikace je taková komunikace, kdy význam sdělení má být patrný z kontextu, přičemž v rámci společenství je kultura průběžně předávána dále jako součást běžného každodenního života. Děti se účastní obecného života, do kterého jsou stále více vtahovány, a postupně jsou jim tak předávány jisté dovednosti a místní kulturní zvyklosti. Nakonec tyto děti vyrostou v dospělé jedince, kteří se víceméně podobají svým předkům.

Vedle divokých nešlechtěných kultur existuje v tradiční společnosti i typ kultury Gellnerem označované jako *pěstěná zahradní kultura*, či jako *vysoká kultura*. Pro *pěstěnou, zahradní kulturu* je typické, že je uchovávána pomocí kodifikovaného písma. Toto písmo má kromě svého technického užití i mravní a teologický význam. Písmo a s ním i *vysoká kultura* jsou předávány jen díky speciálnímu výcviku (vzdělávání). Toto vzdělávání je v tradičních společnostech téměř vždy nějakým způsobem spjata s duchovenstvem, pro které (či přinejmenším jeho část) představuje ovládnutí písma typickou dovednost. Je to hlavně duchovenstvo, kdo se stará o zdárné prospívání *pěstěné kultury*, kdo rozvíjí její jednotlivé

¹³ Jistou výjimku v tomto přístupu představuje Benedict Anderson. Anderson sice stejně jako všichni ostatní modernisté přistupuje k Evropě jako k jádru modernizačních procesů, nicméně z hlediska vzniku představy národního společenství a z hlediska vzniku nových států, které jsou již při svém vzniku definovány jako národní a kde hraje národní sebeurčení při vzniku státu jednu z klíčových rolí, jsou podle něj zásadní „kreolští průkopníci“, neboli „rozsáhlý shluk nových politických entit, které v letech 1776 až 1838 zcela náhle vznikly na západní polokouli“. (Anderson 2008: 62) Ke „kreolským průkopníkům“ viz zvláště Andersonova 4. kapitola v knize *Představy společenství* (2008). Pro podrobnější analýzy situace v obou Amerikách viz např.: Doyle & Pamplona (2006).

aspekty atd. Bez této péče by *vysoká pěstěná* kultura upadla v zapomnění nebo by se v lepším případě změnila v *divokou nešlechtěnou* kulturu podobnou té, ze které se postupně vyvinula. Pro tento typ kultury je charakteristická komunikace v obecných pojmech, které jsou nezávislé na konkrétních situacích.

Vzhledem k podobě dělby práce v agrárních společnostech podle Gellnera žádný stát v tomto typu společnosti nepotřebuje, aby všichni jeho členové a členky sdíleli jednu společnou *pěstěnou zahradní kulturu*. Naopak, tato vysoká kultura zůstává záležitostí vládnoucích elit, zatímco naprostá většina populace žije v rámci svých *divokých nešlechtěných kultur*, přičemž na území jednoho politického celku se běžně vyskytuje vícero *divokých nešlechtěných kultur*. Politické hranice jsou vytvářeny válkami, sňatky a smlouvami, které jsou primárně záležitostí vládnoucích vrstev, a místní populace mají na podobu těchto hranic pramalý vliv. Situace se ovšem podle Gellnera radikálně mění s modernizací a s nástupem moderní dělby práce, která probíhá prostřednictvím trhu práce a která (na rozdíl od tradičních agrárních společností) vyžaduje mobilní a na lokalitě nezávislou pracovní sílu.

Tito mobilní a z tradičních vazeb vyvázaní lidé se mezi sebou potřebují vzájemně domluvit (ať už se jedná o zaškolování v továrnách, o podpisy pracovních či jiných smluv, o komunikaci s úřady atd.), a to bez ohledu na to, odkud přesně pocházejí oni sami či jejich předkové. Jinými slovy lidé, žijící v moderní společnosti, musejí být gramotní, tj. vzdělaní, neboli musejí být součástí *vysoké pěstěné kultury*, kterou si nelze osvojit jen průběžným předáváním v rámci běžných každodenních činností, ale ke které je třeba určitého výcviku/vzdělání. A právě v tento moment, právě díky tomuto funkčnímu požadavku moderní společnosti se podle Gellnera objevuje idea nacionalismu, jakožto požadavku na shodu mezi politickými a kulturními (národními) hranicemi.

Perenialismus

Jakkoli dnes mezi odbornou veřejností modernistické teorie a přístupy k národu jednoznačně dominují, nebylo tomu tak vždy a až do padesátých let 20. století převládal jak mezi odbornou, tak mezi laickou veřejností perenialistický pohled na národ, přičemž se lze domnívat, že mezi laickou veřejností tato představa přetrvává dodnes. V době, kdy se termín národ začíná častěji objevovat ve veřejném diskursu, tj. od konce osmnáctého či začátku devatenáctého století, se předpokládá, že národy existovaly vždy a všude, že národ je v zásadě univerzální charakteristikou lidstva. Běžně se tedy mluví o starověkých národech, jako byli Egypťané, Asyřané, Féničané apod., stejně tak jako například o národech (soudobé) Afriky a Asie, přičemž o existenci národů v soudobé Evropě není nejmenšího sporu.

Spory se mohou vést (a také se vedly) o tom, které skupiny národem jsou a které nikoliv, a o tom, jaká jsou kritéria skutečné existence národa, ale samotný fakt, že národy tu vždy byly, jsou a budou, není v rámci tohoto diskursu žádným způsobem zpochybňován. Stejně tak je všeobecně přijímána představa, že ačkoli konkrétní národy mohou zaniknout (některé dočasně, aby se později obrodily, jiné navždy) a že mohou vznikat národy nové, tak národ obecně jako typ lidského společenství je trvalý a věčný.

V rámci analýz národů a nacionalismu termín perenialismus označuje právě paradigma založené na přesvědčení o trvalosti národů. Podle perenialistů národ jakožto sociální fenomén představuje určitý typ kulturně-politického společenství, jehož členové jsou přesvědčeni

o trvalosti a věčnosti tohoto svého společenství. Tento typ společenství podle perenialistů můžeme nalézt v průběhu celých zaznamenaných lidských dějin, byť ne vždy byl tento typ tak rozšířen a univerzálně přijímán, jako je tomu v moderní době. Jedním z hlavních perenialistických argumentů proti modernistickému pojetí národa je poukazování na skutečnost, že určité národy mají bohaté a kontinuální dějiny a že počátky jejich nepřerušované historické existence lze vystopovat až do středověku, v některých případech dokonce až do starověku.

Klasickými příklady, na nichž je toto tvrzení dokládáno, jsou například anglický, francouzský či židovský národ. V případě tohoto typu argumentace mluvíme o kontinuálním perenialismu,¹⁴ přičemž tento typ perenialismu si neklade nárok na obecná tvrzení a nenabízí žádný všeobecný model nacionalismu a národů, „pouze“ v protikladu k modernistickým teoriím tvrdí, že některé konkrétní národy existovaly už před nástupem modernity. Polemiku s modernismem na obecnější úrovni pak nabízí perenialismus opakování, který je založený na představě opětovného objevování se a mizení národů jakožto určitého typu kolektivní kulturní identity.¹⁵ Podle jeho představitelů a představitelů se při zkoumání lidských skupin v zásadě v každé historické epoše a v každé zeměpisné oblasti setkáme s určitými podobami kulturních a zároveň politických společenství. Konkrétní společenství mohou zaniknout a podle daných socio-kulturních kontextů se mohou lišit podoby těchto kulturně-politických kolektivit, nicméně obecný typ lidského společenství, a s ním spjaté identity v dějinách, podle modernistů přetrvává a rozhodně není omezen jen na moderní společnost.

Primordialismus

Zatímco perenialisté chápou národ jako sice trvalou, ale v podstatě sociálně konstruovanou kategorii (v tom smyslu v jakém je celá sociální realita sociálním konstruktem), primordialisté přistupují k národu jako k jednomu ze základních, primordiálních atributů lidského života. Národ, stejně jako například příbuzenství či jazyk, je něčím vlastním lidské přirozenosti a představuje jeden ze základů sociální koheze. V tomto smyslu primordiální kategorie a primordiální vazby předcházejí sociální interakci (a nejsou tedy sociálním konstruktem, který vzniká právě díky a v průběhu sociální interakce) a naopak vyplývají ze samotné lidské přirozenosti, která vede lidské bytosti k tomu, aby vytvářely určité sociální instituce, které vyvolávají silné pocity sounáležitosti. Tím, že lidé náleží do společenství vybudovaných okolo primordiálních kategorií, mohou tak jako druh i jako individua přežít na tomto světě.

V rámci odborných debat o povaze národů a nacionalismu se rozlišuje jednak sociobiologická varianta primordialismu,¹⁶ která tvrdí, že existence národů, etnických skupin i ras je vpsledku odvoditelná od rozmnožovacích genetických pudů pohánějících jednotlivce

¹⁴ Dělení na kontinuální perenialismus a perenialismus opakování vychází z knihy Anthonyho Smithe *Nationalism: Theory, Ideology, History* (2001: 49–51). Ke kontinuálnímu perenialismu je podle Smithe (kapitola 7) možné zařadit analýzy Joshui Fishmana. (Srov. Fishman 1972; 1980)

¹⁵ K perenialismu opakování je podle Smithe (1998: kapitola 7) možné zařadit analýzy Walkera Connora a Donalda Horowitze. (Srov. Connor 1994; 2003; Horowitz 1985)

¹⁶ Nejvýraznějším obhájcem sociobiologického primordialismu je Pierre van den Berghe. (Srov. 1975; 1986; 1995) K debatě mezi primordialisty a modernisty viz např.: van den Berghe (2005) nebo Özkirimli & Grosby (2007).

i lidstvo jako celek, a kulturní varianta,¹⁷ jejíž zastánkyně a zastánci tvrdí, že existují jisté kulturní dannosti, na nichž jsou založeny kulturní identity, jež lidé vnímají jako přirozené a dané. Zástupci obou variant primordialismu se ovšem shodnou v tom, že národ jako sociální kategorie je věčný a můžeme se s ním setkat stejně tak ve starověku jako v současnosti.

Etnosymbolismus

Etnosymbolisté¹⁸ svůj přístup formulují v debatě s modernismem (ostatně jako všechna současná nmodernistická paradigmatata), se kterým sice sdílejí¹⁹ určité představy o povaze národního společenství, nicméně se s ním rozcházejí v přístupu k několika klíčovým otázkám. Etnosymbolisté a modernisté sdílejí pojetí národa jakožto reálné sociální entity, v tom smyslu, že ať je podíl imaginace či subjektivních představ jeho členů jakkoli významný, národ je podle obou paradigmat více než diskursivní formací, protože ve chvíli, kdy národní společenství vznikne, tak „má svůj vlastní život nezávislý na svých individuálních projevech“.

Rovněž existuje shoda mezi etnosymbolismem a modernismem v tom, že národy podle těchto paradigmat nepředstavují nadčasový typ lidského společenství, ale jsou sociálními útvary, jež jsou zakotveny ve specifických historických, geografických a kulturních kontextech a pro poznání jejich fungování a utváření je zapotřebí kauzální sociologicko-historické analýzy. Stejně tak se modernisté a etnosymbolisté shodnou, že členové a členky jednotlivých národů ke „svým“ národům přistupují zároveň jako k hlubokým sociálním poutům a solidárním vazbám i jako ke zdrojům a prostředkům, jež jim mohou pomoci uskutečnit jejich individuální zájmy a představy.

Zásadní rozdíl mezi modernismem a etnosymbolismem je dán rámcem, v němž zastánci a zastánkyně zmíněných paradigmat k analýze národů a národní identity přistupují. O modernistech lze při jistém zobecnění jako o skupině říci, že při hledání odpovědí na otázky: „Co je to národ?“ a „Kdy vzniká národ?“, vycházejí z makrostruktur moderní společnosti a z jejich funkčních požadavků. Naproti tomu etnosymbolisté ve svých analýzách nevycházejí primárně z horizontu modernity, ale k národu přistupují jako k jednomu z typů kolektivní kulturní identity, přičemž existenci kolektivních kulturních identit považují za univerzální charakteristiku lidských skupin. Právě proto, že národní identita je podle etnosymbolistů jen jedním z několika typů kolektivních kulturních identit, tak národ jako sociální kategorii nikdy zcela nepochopíme, pokud své bádání omezíme jen na jeden typ společenského uspořádání a s ním spjatá dějinná období, tj. na modernitu.

K pochopení národa je podle etnosymbolistů potřeba tuto specifickou kolektivní kulturní identitu zasadit do širšího historického kontextu a hlavně zkoumat vazby mezi národem a dřívějšími typy kolektivních kulturních identit, a to zvláště identit etnických,

¹⁷ Podrobnější argumentace ve prospěch kulturního primordialismu viz např.: Shils (1957; 1960; 1995). Nebo také Geertz (2000, zvláště *Kapitola devátá: Po revoluci: Osud nacionalismu v nových státech* a *Kapitola desátá: Integrační revoluce: Primordiální postoje a občanská politika v nových státech*). Příp. Grosby (1995; 2005; 2006; 2007).

¹⁸ Reprezentativní přehled etnosymbolických teorií a v rámci etnosymbolického přístupu prováděných konkrétních historických a sociologických analýz nabízí Athena Leoussi a Steven Grosby v knize *Nationalism and Ethnosymbolism: History, Culture and Ethnicity in the Formation of Nations* (2007).

¹⁹ Následující výčet shodných bodů mezi modernismem a etnosymbolismem vychází z díla Anthonyho Smithe *Ethno-symbolism and Nationalism. A cultural approach* (2009: kapitola 1).

protože mezi národními a etnickými identitami existuje mnoho podobností a strukturních vazeb. Etnosymbolisté zkoumají, které prvky dřívějších etnických identit přetrvávají v moderních národních identitách a proč přetrvávají a jak k tomuto přetrvávání dochází, a ptají se, co a jak se pro dřívější kulturní identity s příchodem modernity změnilo. Etnosymbolistům nijak zvlášť nejde o to víceméně jednoznačně určit konkrétní dobu, kdy vzniká národ, ale svou odpověď na otázku, „Kdy vzniká národ?“, formulují (jak popíši níže) z hlediska dlouhodobých historických a sociálních procesů, jejichž přítomnost a průběh vymezují vznik a trvání národa.

Mezi hlavní představitele etnosymbolického přístupu patří John Armstrong,²⁰ John Hutchinson²¹ a Anthony D. Smith²². Tito autoři od osmdesátých let dvacátého století ve svých sociologicko-historických analýzách zaměřených na národní a etnické identity zdůrazňují, že klíčový význam pro vznik a fungování těchto identit mají mýty o společném původu, charakteristické kulturní znaky daných skupin a rovněž vazby ke specifickým územím, jež jsou pojímána jako „vlasti“ či „otčiny“, a obecně historická paměť. Dále pak uvedení badatelé dokazují, že skupiny vyznačující se těmito charakteristikami můžeme nalézt v mnoha (byť ne všech) společenských uspořádáních a že tedy modernistické pojetí národa jakožto produktu modernity je reduktivní a zavádějící.

Uvedení autoři sice souhlasí s modernisty v tom, že národy, tak jak se objevují od osmnáctého století, tedy s důrazem na shodu politické a kulturní jednotky i na masovou účast svých členů na veřejném životě, jakož i s konceptem občanství a vůbec s důrazem na politický a samosprávný rozměr národního společenství atd., jsou novou sociální kategorií, přičemž také zdůrazňují, že v procesu formování národů hrají klíčovou - a modernisty přehlíženou či podceňovanou - roli právě starší mýty o původu, představy o společném osudu a další prvky dřívějších etnických identit.

John Armstrong ve své analýze středověkých evropských a blízkovýchodních společností sleduje etnické a národní identity pojímané jako proměňující se shluky vnímání, pocitů a postojů, pro jejichž trvání je určující existence kulturních a symbolických hranic, přičemž zdůrazňuje, že etnické a národní identity tvoří součást téhož kontinua a že pro jejich existenci jsou klíčovými prvky přetrvávající skupinové vnímání a skupinově sdílené pocity, a to zvláště nostalgie po určitém způsobu života (usedlý způsob života, kočovný způsob života), rodová či teritoriální organizace skupinových identit, náboženské identity, politické identity a podoba politických obcí.

John Hutchinson se ve svých pracích zabývá předmoderními mýty, symboly a těmi částmi kolektivní paměti, které jsou dále předávány a udržovány moderními institucemi. Analýzou zmíněných prvků dokazuje, že mnohé národní identity se objevily ještě před vznikem moderního státu, a dále pak ukazuje, že moderní národy představují institucionalizovanou formu silných minulých zkušeností a že do té doby, dokud budou národní identity poskytovat odpovědi na existující problémy, budou přetrvávat. Anthony D. Smith do centra svých zkoumání staví otázku původu národů a zvláště otázku vlivu etnických kořenů na podobu moderních národů, přičemž zásadní význam přikládá kolektivní paměti, mýtům a symbolům.

²⁰ Např.: Armstrong (1982; 1995; 2003).

²¹ Např.: Hutchinson (1987; 1994; 2005; 2007).

²² Např.: Smith (1986; 1998; 1991; 1999; 2001; 2003; 2005; 2007; 2008; 2009).

Uvedené prvky jsou podle Smithe pro existenci národní identity klíčové ze dvou důvodů. Za prvé se jedná o prvky, bez nichž nemůže existovat žádné národní společenství, a za druhé jsou to právě mýty, symboly a kolektivní paměť, co představuje pojítka mezi staršími etnickými identitami a identitou národní, a to jak na obecné rovině, kde uvažujeme o etnických skupinách a národech jako o sociálních kategoriích, tak na rovině analýzy konkrétních národních společenství.

Anthony Smith představuje hlavního obhájce etnosymbolického přístupu k problematice národů, nacionalismu a národní identity, podstatnou měrou přispěl k samotnému pojmenování tohoto badatelského směru a nejvíce se ze zmíněných autorů snaží o systematické vymezení typických etnosymbolických výzkumných otázek, metod a základních termínů (národ, nacionalismus, národní identita, etnické společenství apod.). Smith se navíc intenzivně zabývá procesy, díky nimž a v jejichž průběhu se formují národy, dále se věnuje dopadům modernity na vytváření a podobu národů, také zkoumá prvky, které národní identity pojí se staršími etnickými identitami a zajišťují jejich přetrvávání i za měnících se společenských podmínek.

SEZNAM LITERATURY

ANDERSON, Benedict. *The spectre of comparisons: nationalism, Southeast Asia, and the world*. London: Verso, 1998. ISBN 978-18-598-4184-6.

ANDERSON, Benedict. *Představy společenství*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1490-8.

ARMSTRONG, John. *Nations before Nationalism*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1982. ISBN 0-8078-1501-2.

ARMSTRONG, John. Towards a theory of nationalism: consensus and dissensus. In: SUKUMAR, Periwal (ed.). *Notions of Nationalism*. Budapest: Central European University Press, 1995, s. 34–43. ISBN 978-18-586-6022-6.

ARMSTRONG, John. Pokus o typologii vzniku národů. In: HROCH, Miroslav (ed.). *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha: SLON, 2003, s. 174–187. ISBN 978-80-864-2920-5.

BREUILLY, John. *Nationalism and the State*. Manchester: Manchester University Press, 1993. ISBN 978-07-190-3800-6.

BREUILLY, John. Approaches to nationalism. In: GOPAL, Balakrishnan (ed.). *Mapping the Nation*. London and New York: Verso, 1996, s. 146–74. ISBN 978-18-598-4060-3.

BREUILLY, John. Přístupy k nacionalismu. In: HROCH, Miroslav (ed.). *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha: SLON, 2003, s. 317–348. ISBN 978-80-864-2920-5.

BREUILLY, John. Dating the nation: How old is an old nation? In: ICHIJO, Atsuko, UZELAC, Gordana (eds.) *When is the Nation? Towards an understanding of theories of nationalism*. Abingdon and New York: Routledge, 2005, s. 15–39. ISBN 978-04-153-5493-6.

CONNOR, Walker. *Ethnonationalism. The Quest for Understanding*. Princeton: Princeton University Press, 1994. ISBN 978-06-910-2563-6.

CONNOR, Walker. Národ je národ, národ je stát, národ je etnická skupina, národ je... In: HROCH, Miroslav (ed.). *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha: SLON, 2003, s. 154–173. ISBN 978-80-864-2920-5.

DOYLE, Don Harrison, PAMPLONA, Marco Antonio Villela (eds.). *Nationalism in the New World*. Athens, GA, USA: University of Georgia Press, 2006. ISBN 978-08-203-2654-2.

FISHMAN, Joshua. *Language and Nationalism: Two Integrative Essays*. Rowley (MA): Newbury House, 1972.

FISHMAN, Joshua. Social theory and ethnography: neglected perspectives on language and ethnicity in Eastern Europe. In: SUGAR, Peter (ed.). *Ethnic Diversity and Conflict in Eastern Europe*. Santa Barbara (CA): ABC-Clio, 1980, s. 69–99. ISBN 978-08-743-6297-8.

- GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur*. Praha: SLON, 2000. ISBN 978-80-858-5089-5.
- GELLNER, Ernest. *Nacionalismus*. Brno: CDK, 2002. ISBN 978-80-732-5023-2.
- GELLNER, Ernest. *Národy a nacionalismus*. Praha: Josef Hříbal, 1993. ISBN 978-80-900-8929-7.
- GREENFELD, Liah. *Nationalism Five Roads to Modernity*. Cambridge (Mass.) & London: Harvard University Press, 1992. ISBN 978-06-746-0319-6.
- GREENFELD, Liah. *The Spirit of Capitalism: Nationalism and Economic Growth*. Cambridge (Mass.) & London: Harvard University Press, 2001. ISBN 978-06-740-3792-2.
- GREENFELD, Liah. *Nationalism and the Mind: Essays on Modern Culture*. Oxford: Oneworld Publications, 2006. ISBN 978-18-516-8459-5.
- GROSBY, Steven. Territoriality: the transcendental, primordial feature of modern societies. *Nations and Nationalism*, 1995, v. 1, č. 2, s. 143–162. ISSN 1354-5078.
- GROSBY, Steven. The primordial, kinship and nationality. In: ICHIJO, Atsuko, UZELAC, Gordana (eds.). *When is the Nation? Towards an understanding of theories of nationalism*. Abingdon and New York: Routledge, 2005, s. 56–78. ISBN 978-04-153-5493-6.
- GROSBY, Steven. *A Very Short Introduction to Nationalism*. Oxford: Oxford University Press, 2006. ISBN 978-01-915-7824-3.
- GROSBY, Steven. The Successor Territory. In: LEOUSSI, Athena, GROSBY, Steven (eds.). *Nationalism and Ethnosymbolism: History, Culture and Ethnicity in the Formation of Nations*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007, s. 99–112. ISBN 978-07-486-2113-2.
- HECHTER, Michael. *Internal colonialism: The celtic fringe in british national development, 1536–1966*. London: Routledge and Kegan Paul, 1975.
- HECHTER, Michael. *Containing nationalism*. Oxford & New York: Oxford University Press, 2000. ISBN 978-01-982-9742-0.
- HOBSBAWM, Eric, RANGER, Terence. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. ISBN 0-521-24645-8.
- HOBSBAWM, Eric. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno: CDK, 2000. ISBN 978-80-859-5955-0.
- HOBSBAWM, Eric. Několik úvah o nacionalismu. In: HROCH, Miroslav (ed.). *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha: SLON, 2003, s. 109–124. ISBN 978-80-864-2920-5.
- HOROWITZ, Donald. *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1985. ISBN 978-05-200-5385-4.

HROCH, Miroslav. *Evropská národní hnutí v 19. století: společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. Praha: Svoboda, 1986.

HROCH, Miroslav. *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*. Praha: UK FF, 1996.
ISBN 978-80-858-9916-0.

HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0809-6.

HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: SLON, 2009. ISBN 978-80-741-9010-0.

HUTCHINSON, John. *The Dynamics of Cultural Nationalism: The Gaelic Revival and the Creation of the Modern Irish Nation State*. London: George Allen and Unwin, 1987.
ISBN 978-00-432-0204-3.

HUTCHINSON, John. *Modern Nationalism*. London: Fontana, 1994.
ISBN 978-05-860-9056-5.

HUTCHINSON, John. *Nations as Zones of Conflict*. London: Sage Publications, 2005.
ISBN 978-07-619-5727-0.

HUTCHINSON, John. Warfare, remembrance and national identity. In: LEOUSSI, Athena, GROSBY, Steven (eds.). *Nationalism and Ethnosymbolism: History, Culture and Ethnicity in the Formation of Nations*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007, s. 42–52.
ISBN 978-07-486-2113-2.

ICHIJO, Atsuko, UZELAC, Gordana (eds.). *When is the Nation? Towards an understanding of theories of nationalism*. Abingdon and New York: Routledge, 2005.
ISBN 978-04-153-5493-6.

LEOUSSI, Athena, GROSBY, Steven (eds.). *Nationalism and Ethnosymbolism: History, Culture and Ethnicity in the Formation of Nations*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007. ISBN 978-07-486-2113-2.

KEDOURIE, Elie. *Nationalism*. London: Hutchinson, 1960.

KEDOURIE, Elie (ed.). *Nationalism in Asia and Africa*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1971. ISBN 978-02-970-0358-8.

KEDOURIE, Elie. Nacionalismus. In: HROCH, Miroslav (ed.). *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha: SLON, 2003, s. 100–108. ISBN 978-80-864-2920-5.

MALDONADO-TORRES, Nelson. *Against War: Views from the Underside of Modernity*. Durham & London: Duke University Press, 2008. ISBN 978-08-223-8899-9.

- MANN, Michael. *The Sources of Social Power: Volume I, A History of Power from the Beginning to AD 1760*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986. ISBN 978-05-213-1349-0.
- MANN, Michael. *The Sources of Social Power: Volume II, The Rise of Classes and Nation-States, 1760–1914*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. ISBN 978-05-214-4585-6.
- MANN, Michael. A political theory of nationalism and its excesses. In: SUKUMAR, Periwai (ed.). *Notions of Nationalism*. Budapest: Central European University Press, 1995, s. 44–64. ISBN 978-18-586-6022-6.
- NAIR, Tom. *The Break-up of Britain: crisis and neo-nationalism*. London & New York: New Left Books (Verso), 1977.
- NAIR, Tom. Moderní Janus. In: HROCH, Miroslav (ed.). *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha: SLON, 2003, s. 143–153. ISBN 978-80-864-2920-5.
- NANDY, Ashis. *The Illegitimacy of Nationalism: Rabindranath Tagore and the Politics of Self*. Delhi: Oxford University Press India, 1994. ISBN 978-01-956-3298-9.
- NANDY, Ashis, TRIVEDY, Shikha, MAYARAM, Shail, YAGNICK, Achyut (eds.). *Creating a Nationality: the Ramjanmabhumi Movement and Fear of the Self*. Delhi: Oxford University Press India, 1995. ISBN 978-01-956-3588-1.
- ÖZKIRIMLI, Umut. *Theories of Nationalism*. Houndmills and London: Macmillan Press, 2000. ISBN 978-03-337-7711-4.
- ÖZKIRIMLI, Umut, GROSBY, Steven. Nationalism Theory Debate: The Antiquity of Nations? *Nations and Nationalism*, 2007, v. 13, č. 3, s. 523–537. ISSN 1354-5078.
- POMIAN, Krzysztof. *Evropa a její národy: ve znamení jednoty i různosti*. Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 978-80-204-0858-7.
- ŘEZNÍK, Miloš. *Formování moderního národa: evropské „dlouhé“ 19. století*. Praha: Triton, 2003. ISBN 978-80-725-4406-6.
- SHILS, Edward. Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties: Some Particular Observations on the Relationships of Sociological Research and Theory. *British Journal of Sociology*, 1957, v. 8, č. 1, s. 13–45. ISSN 0007-1315.
- SHILS, Edward. The intellectuals in the political development of the new states. *World Politics*, 1960, v. 13, č. 3, s. 329–368. ISSN 1086-3338.
- SHILS, Edward. Nation, nationality, nationalism and civil society. *Nations and Nationalism*, 1995, v. 1, č. 1, s. 93–118. ISSN 1354-5078.
- SCHULZE, Hagen. *Stát a národ v evropských dějinách*. Praha: Lidové noviny, 2003. ISBN 978-80-710-6393-3.

SMITH, Anthony D. *Ethnic origin of nations*. Wiley-Blackwell Publishing, 1986. ISBN 978-06-311-6169-1.

SMITH, Anthony D. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*. London and New York: Routledge, 1998. ISBN 978-04-150-6341-8.

SMITH, Anthony D. *Nations and nationalisme in a global era*. Cambridge: Polity, 1995. ISBN 07-456-1018-8.

SMITH, Anthony D. *National Identity*. London: Penguin Books, 1991. ISBN 978-01-401-2565-8.

SMITH, Anthony D. *Myths and Memories of the Nation*. Oxford: Oxford University Press, 1999. ISBN 978-01-982-9534-1.

SMITH, Anthony D. *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity Press, 2001. ISBN 978-07-456-2658-1.

SMITH, Anthony D. Etnický základ národní identity. In: HROCH, Miroslav (ed.). *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha: SLON, 2003, s. 270–296. (Přeložený výběr ze Smith, Anthony D. *National Identity* 1991, kap. 2.) ISBN 978-80-864-2920-5.

SMITH, Anthony D. The genealogy of nations: An ethno-symbolic approach. In: ICHIJO, Atsuko, UZELAC, Gordana (eds.). *When is the Nation? Towards an understanding of theories of nationalism*. Abingdon and New York: Routledge, 2005, s. 94–112. ISBN 978-04-153-5493-6.

SMITH, Anthony D. Epilogue: The Power of Ethnic Traditions in the Modern World. In: LEOUSSI, Athena, GROSBY, Steven (eds.). *Nationalism and Ethnosymbolism: History, Culture and Ethnicity in the Formation of Nations*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007, s. 325–336. ISBN 978-07-486-2113-2.

SMITH, Anthony D. *Cultural Foundations of Nations: Hierarchy, Covenant, Republic*. Wiley-Blackwell Publishing, 2008. ISBN 978-14-051-7799-3.

SMITH, Anthony D. *Ethno-symbolism and Nationalism: A cultural approach*. Oxon & New York: Routledge, 2009. ISBN 978-02-038-7655-8.

ŠUBRT, Jiří (ed.). *Soudobá sociologie V*. Praha: Karolinum, 2013 (v tisku).

TILLY, Charles (ed.). *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton NJ: Princeton University Press, 1975.

VAN DEN BERGHE, Pierre. Race and ethnicity: a sociobiological perspective. *Ethnic and Racial Studies*, 1975, v. 1, č. 4, s. 401–411. ISSN 0141-9870.

VAN DEN BERGHE, Pierre. Ethnicity and the sociobiology debate. In: REX, John, MASON, David (eds.). *Theories of Ethnic and Race Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986, s. 246–263. ISBN 978-05-213-6939-8.

VAN DEN BERGHE, Pierre. Does race matter? *Nations and Nationalism*, 1995, v. 1, č. 3, s. 357–368. ISSN 1354-5078.

VAN DEN BERGHE, Pierre. Ethnies and nations: genealogy indeed. In: ICHIJO, Atsuko UZELAC, Gordana (eds.). *When is the Nation? Towards an understanding of theories of nationalism*. Abingdon and New York: Routledge, 2005, s. 114–134. ISBN 978-04-153-5493-6.

(*PhDr. Zuzana Kubišová se zabývá problematikou národních a etnických identit. Jako odborná asistentka Katedry občanské výchovy a filosofie UK PedF se podílí na výuce sociologie.*)